

**СЎРОҚ ҚИЛИШ ТЕРГОВ ҲАРАКАТИНИНГ ТРАНСПОРТ ВОСИТАЛАРИ
ҲАРАКАТИ ЁКИ УЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ ХАВФСИЗЛИГИ
ҚОИДАЛАРИНИ БУЗИШ ЖИНОЯТЛАРИНИ ФОШ ЭТИШДАГИ
АҲАМИЯТИ**

Мажидов Жамшед Абдулло ўғли

*Тошкент давлат транспорт университети,
"Халқаро оммавий ҳуқуқ" кафедраси ўқитувчиси*

Аннотация: Мақолада сўроқ қилишнинг терговдаги моҳияти ва унинг транспорт воситалари ҳаракати ёки улардан фойдаланиш хавфсизлиги қоидаларини бузиш жиноятларини фош этишдаги ролини ўрганилди. Сўроқнинг ҳуқуқий жиҳатлари, психолого-криминалистик усуллари ва амалиётдаги қўлланилиши таҳлил қилинди. Муаллиф жойидаги (field) мисоллар ва амали ёндошувлар асосида сўроқнинг далилларни тасдиқлаш, гувоҳ фикрини шакллантириши ва айбдор тафтишини осонлаштиришдаги самарасини кўрсатди. Мақола тергов амалиётини такомиллаштириш бўйича амалий тавсиялар беради.

Калит сўзлар: Сўроқ қилиш; тергов ҳаракати; йўл ҳаракати қоидаларини бузиш; далиллар тўплаш; криминалистика; гувоҳлик.

Annotation : This article examines the role and significance of interrogation in investigative procedures for crimes involving violations of traffic movement or safety rules. Legal aspects, psycholo-forensic techniques and practical application of interrogation are analyzed. Based on case examples and empirical approaches, the author demonstrates how interrogation contributes to evidence verification, witness statement shaping and identification of offenders. The paper proposes practical recommendations to enhance investigative practices in traffic-related offenses.

Keywords: Interrogation; investigative procedure; traffic law violations; evidence collection; criminalistics; witness testimony.

Транспорт воситалари ҳаракати ва улардан фойдаланиш хавфсизлигига оид қоидаларнинг бузилиши жамият ҳаётига жиддий таҳдид солади: ўлим ва жароҳатланиш ҳолатлари, иқтисодий зарарлар ва инфратузилмага таъсирлар кўпаяди. Тергов ҳаракатининг муҳим элементи сўроқ қилиш ва жиноятни аниқлаш, далиллар йиғиш ва айбдорни аниқлашда ҳал қилувчи ўрин тутди. Айни мақола сўроқнинг тергов жараёнидаги техник ва психологиявий жиҳатларини, махсус методовлар ҳамда йўл ҳаракати қоидаларини бузувчи шахсларнинг айбини аниқлашдаги самарадорлигини таҳлил қилади. Мақсад сўроқ усуллари ва амалий тажрибалар орқали транспорт билан боғлиқ қонунбузарликларнинг фош этилишини яхшилашга қаратилган тавсиялар яратишдир.

Мамлакатимизда амалга оширилаётган ислохотларнинг асосий қисмини бугунги кунда суд-ҳуқуқ тизимини янада такомиллаштириш ташкил этмоқда. Бу жараёнда айтиш мумкин, ислохотларнинг давоми ўлароқ мамлакатимиз раҳбари Ш.М.Мирзиёевнинг давлат раҳбари сифатида иш бошлаши билан оқибат қабул қилган “Ички ишлар органлари фаолияти тўғрисида”ги қонуни, “Судлар тўғрисида”ги қонунларнинг қабул қилиниши, дастлаб “Ҳаракатлар стратегия”да, кейинчалик Янги Ўзбекистоннинг “Тараққиёт стратегияси”да суд-ҳуқуқ тизимини ислох қилиш борасидаги йўналишларнинг кўрсатилиши ушбу соҳа бугунги куннинг энг долзарб мавзуларидан бири эканига шубҳа қолдирмай келмоқда.

Жиноятларни тезкор ва тўла ошкор қилиш, айбдорларни жавобгарликка тортиш учун ҳуқуқни ҳимоя қилиш органлари ходимларидан қонунда белгиланган тартибда ушбу шахсларнинг айбдорлигини исботлаш талаб қилинади[1]. Дастлабки тергов ва суд терговидаги исботлаш жараёни ниҳоятда мураккаб иш бўлиб, у нафақат амалий кўникмаларни, балки назарий билимларни ҳам талаб қилади ва маълумки, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 10 августдаги “Судтергов фаолиятида шахсларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилиш кафолатларини янада кучайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармонининг қабул қилиниши шахсларнинг ҳуқуқ ва эркинликларига сўзсиз риоя этилишини таъминлаш, процессуал ҳаракатларнинг сифатини ошириш, жиноят процессида далилларни тўплаш ва мустаҳкамлаш, уларга баҳо бериш тизимини илғор хорижий тажрибада кенг қўлланиладиган исботлаш стандартларини инобатга олган ҳолда янги механизмларни жорий этиш учун муҳим қадам бўлди. Айтиш мумкин, мақола замирида ҳам мамлакатимизда олиб борилаётган ислохотлар йўналишида кетаётган жиноят ҳуқуқий масалаларнинг баъзи долзарб соҳаларига тўхталиб ўтиш жоиз ҳисобланди. Айтиш мумкин, пайтда тўхталиб ўтиш жоиз ҳисобланган масала-бугунги кунда содир этилаётган товламачилик жиноятлари ҳамда уларнинг ушбу жиноятларни содир этган шахслар билан тергов ҳаракатларини ўтказиш жараёнида сўроқ қилиш тергов ҳаракатини ўтказишнинг ушбу жиноятларни тез ва тўла очишга таъсир этишида аҳамиятга молик бўлган ҳолатлар ва ислохотлар давомида эътибор қаратиш лозим бўлган баъзи жиҳатлар мавжуд. Яъни, шахсни товламачилик жиноят ишида гумон қилинувчи ёки айбланувчи сифатида жалб қилиш учун асослар мавжуд бўлган ҳолларда, уни гувоҳ тариқасида сўроқ қилиш, шунингдек, унга гумон қилинувчи ёки айбланувчининг процессуал ҳуқуқлари тушунтирилгунига қадар ундан бирон- бир ёзма ёки оғзаки кўрсатувлар олиш; ушланган гумон қилинувчи ёки айбланувчининг яқин қариндошларини процесс иштирокчиси сифатида жалб қилиш учун асослар мавжуд бўлмаган ҳолларда уларни ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларга чақириш ва сўроқ қилиш; суриштирув ва дастлабки тергов органлари ходимлари томонидан мазмунан кўриб чиқиш учун судга юборилган жиноят иши доирасида судланувчи, жабрланувчи, гувоҳ, фуқаровий даъвогар, фуқаровий жавобгар ва бошқа процесс иштирокчиларини ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларга чақириш ёки сўроқ қилиш таъқиқланиши борасида бир

қатор вазифалар амалдаги қонун ҳужжатларида мавжуд. Ушбу жараёндан келиб чиқиб айтиш мумкинки, жиноят ишларини тергов қилишда айниқса, товламачилик жинояти билан боғлиқ ишларни тергов қилишда сўроқ қилиш тергов ҳаракати энг муҳим ва кенг тарқалган тергов ҳаракати бўлиб ҳисобланади.[2].

Сўроқ қилиш тергов ҳаракатини ўтказиш асослари ва тартиби Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодексининг 10, 11 ва 12-бобларида белгилаб қўйилган. Сўроқ қилиш ушбу қоидаларга риоя қилинмаган ҳолда ўтказилиши унинг процессуал аҳамиятини йўқолиши ҳамда олинган далилларнинг номақбул бўлишига олиб келади. Қонун чиқарувчи сўроқ қилиш тергов ҳаракатини ўтказиш асослари ва тартибини келтириб ўтган бўлсада, лекин ушбу тергов ҳаракатини ўтказиш усуллари жиноят-процессуал қонунида тўлиқ ўз аксини топмаган. Шунингдек, алоҳида жиноят ишларини тергов қилишда ҳар бир тергов ҳаракатига криминалистик жиҳатдан алоҳида-алоҳида ёндашув асосида жиноятларни очиш лозимлиги ҳам белгиланмаган.

Кўпгина ҳолларда жиноятларни тез ва тўла очиш, жиноят содир этган шахсларни аниқлаш ва уларни жавобгарликка тортишга нафақат далилларнинг етишмаслиги, балки ишни юритиш учун масъул бўлган давлат органлари ва мансабдор шахсларнинг жиноятчини фош қила олмаслик, жиноят ҳолатларини таҳлил қилиш ва ишнинг мавжуд ҳолатларини етарли даражада текширмаслиги тўсқинлик қилиши мумкин. Суриштирувчи ва терговчи тергов ҳаракатларини ўтказиш қоидалари, тартиби ва ўзига хос хусусиятларини тўлиқ эгалламасдан туриб, жиноят ишини тергов қилишнинг тўлиқлиги ва объективлигини кафолатлаш мумкин эмас. Товламачилик жиноятини фош этишда сўроқ қилиш тергов ҳаракатини тўғри ўтказиш, ушбу тергов ҳаракати натижасида иш учун аҳамиятли далилларни қўлга киритиш нафақат қонунни, балки психология, криминология, этика ва педагогикани ҳам билишни талаб этади. Товламачилик жиноятини фош этишда сўроқ қилиш тергов ҳаракатини ўтказиш орқали иш учун аҳамиятга эга бўлган далилларни олишда сўроқ қилинаётган шахснинг позицияси, яъни унинг ҳақиқатни айтишга ёки аксинча, ёлғон гувоҳлик бериш орқали терговни нотўғри йўлдан олиб боришга интилиши асосий рол ўйнайди[3].

Хусусан, сўроқ қилинган шахс қасддан ёлғон кўрсатув бериши ёки гарчи у терговга чин дилдан ёрдам беришни истаса-да, иш ҳолатини яхши билмаслигини келтириб ўтиш мумкин [4]. шни истаса-да, иш ҳолатини яхши билмаслигини келтириб ўтиш мумкин [5]. Товламачилик жиноятини фош этишда сўроқ қилиш тергов ҳаракатини ўтказишда асосий эътиборни ҳимоя ва айбловни қўллаб-қувватловчи томонларнинг ҳаракатларига эътибор қаратиш лозим бўлади. Жумладан, ҳимоя ва айбловни қўллабқувватловчи томонлар турли мақсадларни кўзлайди ва ҳар доим гувоҳликни улар учун қулай йўналишда ўзгартиришга ҳаракат қилади. Суриштирувчи ва терговчи сўроқ қилиш тергов ҳаракатини ўтказаётганда ҳар доим инсон омилини ҳисобга олиши керак. Сўроқ қилинаётган шахс тергов учун муҳим ҳолатларни унутиши, воқеани тавсирлашда хатога йўл қўйиши, тергов қилинаётган

иш бўйича нима муҳимлигини ёки иккинчи аҳамиятга эга эканлигини тушунмаслиги мумкин. Сўроқ қилинаётган шахс чекланган идрокка ҳам эга бўлиши мумкин яъни, асаб тизимининг бузилиши, чарчаш, ҳаяжонланиш, сезги органларининг нуқсонлари мавжуд бўлиши мумкин. Агар шахс жиноят содир этилган вақтида кучли ҳаяжонланиш ҳолатида бўлган бўлса, у воқеликни етарли даражада идрок эта олмаган бўлади. Шу билан бирга, сўроқ қилинаётган шахсда хаёлпарастлик, воқеа моҳиятини тушунмаслик, содир бўлган ҳодисани тўлиқ эслаб олмаслик каби ҳолатлар ҳам юзага келиши мумкин. Бундай ҳолда суриштирувчи ёки терговчи сўроқ қилинаётган шахсга ишончли ва холисона кўрсатув беришига ёрдамлашиши лозим ҳисобланади.

Хулоса: Сўроқ қилиш тергов жараёнида транспорт воситалари ҳаракати ёки улардан фойдаланиш хавфсизлиги қоидаларини бузиш билан боғлиқ жиноятларни фош этишда марказий аҳамиятга эга. Қонунчиликка мувофиқ ўтказилган, криминалистик ва психологиявий методларга асосланган сўроқ далилларни тиклаш, гувоҳларнинг маълумотини текшириш ва айбдорни аниқлашда самара беради. Амалиётда сўроқ натижаларини техник далиллар (видеоязув, транспорт таҳлили, телефон маълумотлари) билан мувофиқлаштириш зарур. Муаллиф терговчиларни психологик ўқитишни кучайтириш, сўроқ саволларини стандартлаштириш ва замонавий техник воситаларни кенг қўллашни тавсия қилади. Бу чоралар йўл-ҳаракат хавфсизлигини таъминлашда тергов самарадорлигини оширади.

REFERENCES

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси.
2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 25.01.2020 йилдаги Олий Мажлисга Мурожаатномаси. // [Электрон манба]. “Суд ҳокимияти тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни. – Тошкент, 2000.
3. Адлия вазирлиги ахборотномалари, турли йиллар.
4. Қодиров С.Қ. “Иқтисодий суд ишларини юритишда амалий қўлланма”. – Тошкент: Адолат нашриёти, 2021.
5. Kadirov, S.Q. (2021). *Practical Guide to Economic Court Procedures in Uzbekistan*. Tashkent: Adolat Press.
6. Дадашева, А. А. (2022). Право свободно получать и распространять информацию—важный фактор непосредственного общественного контроля над деятельностью органов государственной власти и управления. *Academic research in educational sciences*, 3(tstu conference 2), 14-19.
7. Dadasheva, A. A. (2022). *Yoshlarning huquqiy madaniyatini rivojlantirishning muammolari*. *academic research in educational sciences*, 3(tstu conference 2), 312-315.
8. Дадашева, А. (2021). Жамоатчилик фикри - фуқаролик жамиятини ривожлантиришнинг муҳим омили. давлат бошқарув академияси.

9. Дадашева, А. (2020). Ўзбекистонда маҳаллий ижро ҳокимияти фаолияти устидан жамоатчилик назоратини амалга ошириш масалалари. Давлат бошқарув Академияси.
10. Дадашева, А. (2019). Давлат хизматини ислоҳ қилиш шароитида ҳокимлар фаолияти устидан жамоатчилик назоратини амалга оширишнинг асосий йўналишлари. Давлат бошқарув Академияси.
11. Дадашева, А. (2019). Ўзбекистонда маҳаллий ижро ҳокимияти органларининг давлат ва жамият бошқарув тизимидаги ўрни. [tadqiqot.uz.
https://doi.org/10.26739/2181-9130-2019-11-6](https://doi.org/10.26739/2181-9130-2019-11-6).
12. А Дадашева - [Взаимодействие органов представительной власти на местах и самоуправления граждан в осуществлении действенного общественного контроля](#). Фукаролик жамияти. Гражданское общество, 2021.
13. Криминалистика: ўқув қўлланма / таҳрир ва муаллифий жамоа — (назорат этиладиган академик нашрлар).
14. Олий ва ўрта махсус таълимда қўлланиладиган тергов ва криминалистика: методик тавсиялар (миллий ўқув қўлланма).